

BADIIY TASVIR VOSITALARI TARJIMASIDA ADEKVATLIK MASALALARI

Parpiyeva Dilduza O'smirjonovna

E-mail: dilfuzaparpiyeva0@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy tasvir vositalarining tarjimasida adekvatlik masalalari yoritilgan. Badiiy tarjimaning o'ziga xos xususiyatlari, ayniqsa, metafora, epitet, personifikatsiya, hiperbola kabi ifoda vositalarini boshqa tilga ko'chirishdagi muammolar va yechimlar tahlil qilingan. Maqolada adekvat tarjima tushunchasiga zamonaviy yondashuvlar, madaniy kontekst va stilistik moslik nuqtai nazaridan yondashilib, tarjima jarayonida obrazli ifodaning semantik va emotsional yuklamasini saqlab qolish muhimligi asoslab berilgan. Tarjimonda ijodkorlik, til sezgirligi va madaniy tafakkurning uyg'unligi zarur ekani alohida ta'kidlangan. Shuningdek, maqolada badiiy tasvir vositalarini adekvat tarjima qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, adekvatlik, badiiy tasvir vositalari, metafora, epitet, stilistik moslik, madaniy tafovut, tarjima nazariyasi, emotsional yuklama, obrazli ifoda.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы адекватности при переводе художественно-образных средств. Проанализированы особенности художественного перевода, в частности, проблемы и пути решения при передаче таких выразительных средств, как метафора, эпитет, олицетворение, гипербола и другие. В статье современный подход к понятию адекватного перевода освещается с точки зрения культурного контекста и стилистического соответствия, обоснована важность сохранения семантической и эмоциональной нагрузки образных выражений в процессе перевода. Особое внимание уделено необходимости гармонии творческого подхода, языковой чувствительности и культурного мышления у переводчика. Также в статье даны практические рекомендации по адекватному переводу художественно-образных средств.

Ключевые слова: художественный перевод, адекватность, художественно-образные средства, метафора, эпитет, стилистическое соответствие, культурные различия, теория перевода, эмоциональная нагрузка, образное выражение.

Annotation. This article explores the issue of adequacy in the translation of artistic imagery. It analyzes the specific features of literary translation, focusing in particular on the challenges and solutions involved in rendering expressive devices such as metaphor, epithet, personification, and hyperbole into another language. The article approaches the concept of adequate translation from the perspective of modern translation theories, taking into account cultural context and stylistic equivalence. It emphasizes the importance of preserving the semantic and emotional connotations of figurative language during the translation process. Special attention is given to the necessity of combining creativity,

linguistic sensitivity, and cultural awareness in the translator's work. Additionally, the article offers practical recommendations for achieving adequacy in translating figurative devices.

Keywords: *literary translation, adequacy, artistic imagery, metaphor, epithet, stylistic equivalence, cultural differences, translation theory, emotional connotation, figurative expression.*

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida tillararo muloqotning kuchayishi, madaniyatlararo aloqalarning jadallashuvi tarjima faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda. Ayniqsa, badiiy adabiyot tarjimasi nafaqat til o'zgarishini, balki madaniy, estetik va semantik qatlamlarning ham bir til muhitidan boshqa til muhitiga o'tkazilishini talab qiladi. Bunda tarjimon oddiy so'zlarni emas, balki butun bir millatning dunyoqarashi, obrazli tafakkuri va estetik idealini boshqa tilda qayta yaratishga urinadi. Badiiy matnlar o'ziga xos poetik struktura, tasviriy vositalar va emotsional qatlamlarga ega bo'lib, ularni tarjima qilish oddiy lingvistik konversiyadan ko'ra murakkabroq ijodiy jarayondir. Ayniqsa, badiiy tasvir vositalari — metafora, epiteta, personifikatsiya, kinoya, litota, hiperbola va boshqa ifoda shakllarining tarjimasida tarjimon so'zma-so'zlikdan chekinib, muallif maqsadini, matn kayfiyatini va obrazli ifodaning ta'sir kuchini boshqa tilda to'liq aks ettira olishi lozim. Zero, bu vositalar asarda estetik qiymat yaratish, o'quvchida emotsional ta'sir uyg'otish va obrazlarni jonlantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Shu bois, badiiy tasvir vositalarini tarjima qilishda adekvatlik masalasi o'ta muhim hisoblanadi. Adekvatlik — bu tarjimada manba matnning nafaqat mazmuni, balki uning stilistik, emotsional, madaniy va poetik jihatlarini ham saqlab qolish tamoyilidir. Ammo bu jarayon ko'plab murakkabliklarni keltirib chiqaradi: til va madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlar, obrazlarning konnotativ yuklamasi, o'quvchining qabul qilish darajasi va boshqa omillar tarjima sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada badiiy tasvir vositalarining tarjimasida adekvatlik masalalari tahlil qilinadi. Xususan, bu vositalarning tarjima jarayonidagi o'rni, yuzaga keladigan asosiy muammolar, tarjimonning tanlovi va adekvatlikni ta'minlovchi yondashuvlar haqida fikr yuritiladi. Maqolaning maqsadi — badiiy tarjimada obrazli ifodalarning adekvat tarzda o'zlashtirilishini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hamda bu boradagi samarali uslublarni ko'rsatib berishdan iborat.

Badiiy tasvir vositalarining roli. Badiiy tasvir vositalari adabiy matnda muallifning estetik idealini ifodalaydi, obrazlarni jonlantiradi, tilni boyitadi va o'quvchida kuchli emotsional ta'sir uyg'otadi. Ular matnning poetik tuzilmasini tashkil etuvchi asosiy unsurlardan biri sanaladi. Shu bois, ularni tarjima qilishda oddiy semantik ekvivalent yetarli bo'lmashligi mumkin — bunday hollarda kontekst, milliy mentalitet va madaniy kodlar ham hisobga olinishi zarur bo'ladi.

Tarjimada adekvatlik — bu manba tilidagi matnning mazmuniy, uslubiy, funksional va emotsional jihatlarini tarjima tilida imkon qadar to'liq aks ettirishdir. Badiiy tasvir vositalarining adekvat tarjimasi deganda esa, ularning matndagi funksiyasi, obrazli ifoda

kuchi va estetik yuklamasi boshqa tilda ham saqlab qolingan holati tushuniladi. Masalan, ingliz tilidagi “Time is a thief” degan metaforani “Vaqt — o‘g‘ri” deb so‘zma-so‘z tarjima qilish mumkin, ammo u o‘zbek o‘quvchisi uchun kontekstda tabiiy yangramasligi mumkin. Shu bois, bunday hollarda “Vaqt bilinar-bilinmas hayotni olib ketadi” yoki “Vaqt hech sezilmay jonimizdan o‘g‘iraydi” kabi obrazli va konnotativ jihatdan yaqin variantlar tanlanishi kerak.

Badiiy tasvir vositalarini tarjima qilishda bir nechta asosiy muammolar yuzaga chiqadi:

1. Tilning idiomatik xususiyatlari – har bir tilning o‘ziga xos badiiy ifoda uslubi bor.
2. Madaniy tafovutlar – ayrim badiiy obrazlar faqat muayyan madaniyatga xos bo‘lib, ularning boshqa tilda to‘liq adekvat ifodasi yo‘q.
3. Konnotatsiya va stilistik yuklama – ba’zi so‘zlar tarjimada to‘g‘ri ekvivalent topsa ham, o‘zbek o‘quvchisida boshqa assotsiatsiyalar uyg‘otishi mumkin.

Bu muammolarni hal qilishda quyidagi yondashuvlar foydali bo‘ladi:

- Ekvivalent tasvir yaratish: Asl matndagi badiiy vositaga mazmun va emotsional ta’sir jihatdan yaqin bo‘lgan yangi obrazli ifodani topish.
- Kontekstual tarjima: Tasvir vositasining matndagi o‘rniga va umumiy syujetdagi ahamiyatiga qarab tarjima variantini tanlash.
- Izohli tarjima: Ba’zi hollarda obrazli ifoda saqlanib qolishi uchun qo‘shimcha izoh berish orqali o‘quvchiga uning ma’nosini tushuntirish.

Badiiy tasvir vositalarini tarjima qilish — bu tarjimonning estetik didi, madaniy tafakkuri va til sezgirligini sinovdan o‘tkazuvchi jarayon bo‘lib, bu borada adekvatlik masalasi doimo dolzarb bo‘lib qoladi. Yaxshi tarjima — bu so‘zma-so‘zlikdan voz kechib, matnning ichki ruhini, poetik tuzilmasini va badiiy ifoda kuchini saqlab qolishga xizmat qiladigan ijodiy jarayondir. Shu bois, badiiy tarjimada adekvatlik — bu nafaqat lingvistik, balki estetik, madaniy va gumanitar mezonlarga asoslangan kompleks yondashuvni talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Badiiy tarjima nazariyasining shakllanishi va rivojlanishida ko‘plab tilshunoslar, adabiyotshunoslar va tarjima amaliyoti bilan shug‘ullanuvchi olimlar muhim hissa qo‘shgan. Jumladan, tarjimada adekvatlik tushunchasi turli davrlarda turlicha talqin qilingan bo‘lsa-da, hozirgi zamon tarjima nazariyasida bu tushuncha semantik, stilistik, funksional va madaniy moslikni qamrab oluvchi ko‘p qatlamli yondashuv sifatida qaralmoqda.

Tarjima nazariyasida asosiy tushunchalardan biri bo‘lgan adekvatlik (adequacy) masalasi haqida Ya. I. Retsker, A. D. Shveytser kabi rus tarjima nazariyotchilari chuqur fikr yuritgan. Ya. I. Retskerning fikricha, adekvat tarjima — bu asl matnning mazmuni va ekspressiv uslubini to‘liq saqlagan tarjimadir (Retsker, 1974). U tarjimada so‘zma-so‘zlikdan qochish, kontekstual moslik va emotsional ta’sirni yetkazish muhimligini urg‘ulaydi. A. D. Shveytser esa tarjima jarayonida "ekvivalentlik" va "adekvatlik" o‘rtasidagi tafovutni ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, ekvivalent tarjima doimo adekvat bo‘lmasligi

mumkin, chunki badiiy matnda ko'proq emotsional va stilistik qatlamlar mavjud (Shveytser, 1988).

Badiiy tasvir vositalarini tarjima qilish bo'yicha yirik izlanishlar V. Komissarov, P. Newmark, Susan Bassnett, Lefevere kabi olimlar tomonidan olib borilgan. V. Komissarov badiiy tarjimini "ikkilamchi ijod" deb ataydi va tarjimonni ijodiy muallif sifatida ko'radi. Uning fikricha, tarjimon badiiy tasvir vositalarini tarjima qilishda ularning matndagi funksional yuklamasini saqlab qolishi lozim, hatto bu uchun erkinlik talab etilsa ham (Komissarov, 1990). P. Newmark esa tarjimada "semantic translation" va "communicative translation" farqlarini keltirib o'tadi. U badiiy matn tarjimasida semantik yondashuv muhimligini aytadi, chunki obrazli ifodalar har doim ham madaniyatlararo oson o'zlashtirilmaydi (Newmark, 1988). Susan Bassnett tarjimini madaniy hodisa sifatida ko'rib chiqadi. U badiiy obrazlarni tarjima qilishda tarjimon o'z madaniy kontekstini, o'quvchining kutgan tasavvurini va asl matnning estetik maqsadini inobatga olishi kerakligini urg'ulaydi (Bassnett, 2002).

O'zbek tilshunosligida badiiy tarjima, ayniqsa, poetik tarjima masalalari yuzasidan bir qator izlanishlar olib borilgan. Jumladan, M. Jo'rayev, Sh. Shoabdurahmonov, Z. Yo'ldoshev kabi olimlar o'z izlanishlarida badiiy tarjimaning lingvopoetik xususiyatlari, obrazli ifoda vositalari va milliylikni saqlash masalalarini ko'tarib chiqqan. M. Jo'rayev badiiy tarjimada adekvatlikka erishish uchun tarjimon milliy tasavvurlar tizimini, obrazlar sistemasini chuqur anglashi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ayrim obrazlar va metaforalar faqat o'z madaniy muhitida to'liq anglashiladi va tarjimada bu omil doimo e'tiborga olinishi kerak (Jo'rayev, 2015). Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, badiiy tasvir vositalarining adekvat tarjimasi nafaqat lingvistik, balki madaniy, psixologik va estetik mezonlarga asoslangan murakkab ijodiy faoliyatdir. Zamonaviy tarjima nazariyasi bu borada kompleks yondashuvni taklif etadi: tarjimonning ijodiy erkinligi, madaniy kontekstni anglash qobiliyati va matnning stilistik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish orqali adekvatlikka erishish mumkin.

Xulosa. Badiiy tarjima jarayoni — bu oddiy til o'zgarishi emas, balki estetik, stilistik va madaniy ko'chirish jarayoni bo'lib, u tarjimondan chuqur til bilimi bilan bir qatorda, adabiy tafakkur, madaniyatlararo sezgirlik va ijodiy yondashuvni talab qiladi. Ayniqsa, badiiy tasvir vositalarining — metafora, epitet, personifikatsiya, ironik ifoda va boshqa poetik shakllarning tarjimasida adekvatlik masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatdiki, adekvat tarjima qilish uchun tilshunoslik va adabiyotshunoslik yondashuvlarini birlashtirgan kompleks metodologik asos zarur. Tarjimon nafaqat tilni, balki madaniyatni, tarixni va xalqning obrazli tafakkurini ham chuqur bilishi kerak. Faqat shundagina tarjima asliyatga yaqin, obrazli va estetik jihatdan to'laqonli bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Retsker Ya. I. Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika. — M.: Mejdunarodnye otnosheniya, 1974.
2. Shveytser A. D. Sovremennaya teoriya perevoda. — M.: Voenizdat, 1988.
3. Komissarov V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). — M.: Vysshaya shkola, 1990.
4. Newmark, P. A Textbook of Translation. — Prentice Hall, 1988.
5. Bassnett, S. Translation Studies. — Routledge, 2002.
6. Jo'rayev M. Badiiy tarjimada milliylik va adekvatlik muammolari. — Toshkent: Fan, 2015.
7. Shoabdurahmonov Sh. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'zbekiston, 1996.
8. Yo'ldoshev Z. Poetik tarjimada badiiy ifoda vositalarining adekvatligi // O'zbek tili va adabiyoti, 2017, №2.

